ONS MARKENBOEK

Gorssel, oktober 1984
2e Jaargang, No. 4

OUDHEIDKUNDIGE VERENIGING

de Elf marken

ONS MARKENBOEK
is een uitgave van de Oudheidkundige Vereniging
De Elf Marken in de gemeente Gorssel.

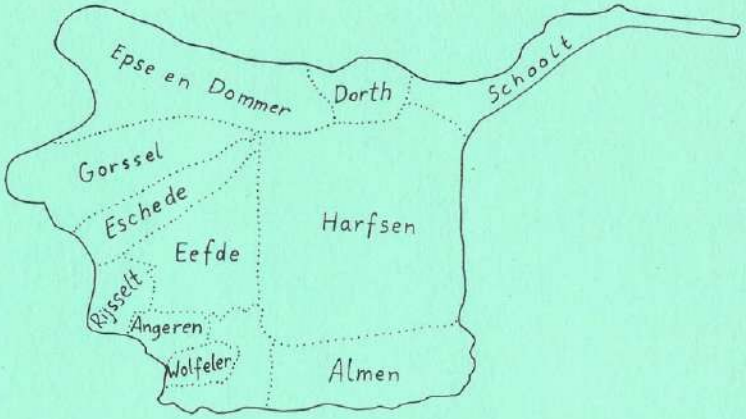

Deze vereniging werd opgericht op 27 september 1983, en heeft ten doel "de beoefening van de geschiedenis in het algemeen en in het bijzonder die van de gemeente Gorssel, waaronder mede wordt begrepen het grondgebied van de gehele, huidige en vroegere, burgerlijke gemeente Gorssel".

Het bestuur wordt gevormd door de leden:

Voorzitter:	H.J.Jansen, Bargeweg 16, Eefde (tel. 05750-40785)
Secretaris:	N.van Wijk, Hassinklaan 29, Epse (tel. 05759-1394)
Penningmeester:	J.Bakker, Laakweg 6, Almen (tel. 05751-620)
Leden:	J.P.Dijksman, Blauwedijk 10, Almen
	A.Hoekstra, Pikeursbaan 5, Gorssel
	W.v.d.Kamp, Lochemseweg 38, Epse
	Mw.J.W.Lubberding-Braakman, Lochemseweg 147, Harfsen
	J.Nijenhuis,Zutphenseweg 164, Eefde
	A.M.de Ruiter, Joppelaan 14 Gorssel

ONS MARKENBOEK

2de Jaargang No. 4, oktober 1984

INHOUD

	blz.
Mededelingen van het bestuur.	2
Agenda ledenvergadering op 15 november a.s.	3
Fietstocht langs historische plaatsen. door N. van Wijk	4
Verslag werkgroep veldnamenonderzoek. door H.J. Jansen	5/6
Verslag werkgroep archiefonderzoek. door J. Eefting	7/8
Almen = Olmen. door Willy H. Heitling	9
Onze Molens, De molens in Eefde. door H.J. Jansen	10/13
De roofmoord te Epse in 1746. door J. de Graaf	14/19
Het verkeer in vroeger dagen. (vervolg) door W.R. Muller	20/23
Een 18de eeuwse put in Epse. door N. van Wijk	24

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

Zondag 16 september werd op verzoek van het organisatiecomité van"Hanegekraai boven Joppe" in één der klasselokalen van de Bernardusschool een tentoonstelling ingericht. Het aantal bezoekers was naar schatting meer dan 1000 en er meldden zich 16 nieuwe leden. Ter bezichtiging waren o.a. oude gebruiksvoorwerpen, afdrukken van archiefstukken en een vijftigtal vergrotingen en reproducties van oude ansichten, beschikbaar gesteld door de heer De Ruiter. Deze verzameling reproducties werd ons door het organisatiecomité geschonken. Daarvoor onze dank. Enkele schilderstukken van ons lid, de heer Seebus, en een verzameling antieke mutsen, van de heer Golstein,maakten de expositie tot een succes.

Getracht wordt een tentoonstelling, ingericht door de Canadese ambassade, betrekking hebbende op de bevrijding van ons land in 1945 naar Gorssel te krijgen, liefst in de maand april 1985. Dit in samenwerking met de Oranjeverenigingen. Men wil ook trachten te komen tot de oprichting van een bevrijdingsmonument bij De Houtwal, dit is nl. de plaats vanwaar op 11 april 1945 de beslissende aanval van het Canadese leger op de Duitse legers in west Nederland begon. Een comité van aanbeveling moet hiervoor worden ingesteld.

Het aantal leden bedraagt per 1 oktober 222.

De commissie "Beheer oude gebruiksvoorwerpen" heeft besloten de gemelde en reeds ingezonden voorwerpen, voorlopig onder te brengen bij respectievelijk: grotere werktuigen bij de heer Dolman en de kleinere bij de heer Ebbekink,beiden wonende te Eefde. Dit nog steeds in afwachting van een definitieve oplossing.

Laten diegenen, die zich geroepen voelen beschadigde voorwerpen te helpen herstellen, zich melden bij het bestuur.

AGENDA LEDENVERGADERING op 15 NOV. a.s.

Op 15 november zal in Zalencomplex "De Wever", Lochemseweg 134 te Harfsen,een ledenvergadering worden gehouden. Aanvang: half 8.

De agenda voor deze avond is als volgt:

1. Opening.
2. Notulen vorige vergadering (zie Ons Markenboek 2de jaargang no.3).
3. Mededelingen en ingekomen stukken.
4. Lezing door de heer J. Eefting (archivaris) over oud Harfsen.
5. Pauze.
6. De heer H.J. Jansen met een dia-serie van oud Harfsen naar nieuw Harfsen.
7. Gelegenheid tot het stellen van vragen.
8. Sluiting.

Introducé's gratis toegang.

FIETSTOCHT LANGS HISTORISCHE PLAATSEN

N. van Wijk

In de vroege namiddag van zaterdag 25 augustus, verzamelden zich een vijftigtal leden van onze vereniging op het parkeerterrein bij het gemeentehuis. Op initiatief van het bestuur was besloten een fietstocht te organiseren langs diverse historische plaatsen en objecten in de marken Gorssel, Eschede en Rijsselt. De leiding van de tocht berustte bij de heren H.J. Jansen en J. Eefting.

Gestart werd in twee groepen nl. één op het gemeentehuis, waarbij het archief centraal stond en één in de toren van de Gorsselse kerk, met als bezienswaardigheid de klokken, door de heer Jansen beschreven in de eerste uitgave van "Ons Markenboek".

De rit begon bij Ravensweerd. Hier kwam ook de Tweede Wereldoorlog ter sprake in verband met het hier gevestigde Duits hoofdkwartier en het dientengevolge geallieerde bombardement. Vervolgens kon men kennis nemen van de geschiedenis van Slot Nijenbeek, Grote en Kleine Muil, Domineesteeg - Pastorie (de dominee woonde in de pastorie, gelegen in Eschede, terwijl de kerk in de marke Gorssel stond), de Bloedkamp, het klooster (vroeger een herberg) met in de nabijheid "De Duizend Vrezen".

Onaangenaam getroffen was het gezelschap door de toestand, die men aantrof op de vroegere begraafplaats van Ned. Mettray. Onderweg werd ook gewezen op de diverse dijkjes (vroegere waterkeringen) en kolken (gevolg van dijkdoorbraken) en hoogteverschillen in het landschap.

Langs het zgn. Slingerpad en landgoed "De Haar" momenteel behorend aan de Prof. Beyerinkstichting, keerde men langs de vroegere trambaan Zutphen-Deventer in Gorssel terug. Algemene opinie: een interessante en leerzame tocht. Veel dank aan de heren Jansen en Eefting.

VERSLAG WERKGROEP VELDNAMENONDERZOEK

H.J. Jansen

In de ledenvergadering van 21 februari 1984 werden de volgende personen in de werkgroep opgenomen: voor Gorssel: A.G. Volkerink, J. Wijma en C. Roeterdink; voor Eefde: H.J. Jansen, W.L. Lubberding en P. Staal; voor Joppe E. de Maes Janssens, H.G. Pelgrum voor Almen en E.A. de Jong voor Harfsen. Voor Epse N. van Wijk.

De werkgroep is eenmaal bijeen geweest o.l.v. de heer Krosenbrink en ieder lid heeft de informatie ontvangen, die ook aan de veldwerkers wordt uitgereikt.

De veldwerker W.J. Smits uit Epse is in maart begonnen bij wijze van proef en hoewel hij niet op alle dagen hiervoor beschikbaar was, is hij gestart met de kadasterkaarten A1 t/m A4. Deze kaarten omvatten in hoofdzaak het dorp Epse. Hij heeft hieraan gewerkt tot begin juli, het tijdstip waarop hij met vakantie ging. Op 3 september waren de kaarten A1 t/m A4 geheel gereed en een kleine driehonderd namen zijn eruit voortgekomen. Smits hanteerde bij zijn werk een home-computer, waarin hij al zijn gegevens kon opslaan. Bij de "uitdraai" bewees hij het nut van dit apparaat, want niet alleen de namen kwamen er te voorschijn, ook alle gegevens voor het kaartsysteem per informant kwam er kant en klaar uit. Tot 1 oktober blijft hij aan het werk en zet zijn kladkaart om in een nette. Bovendien wil hij trachten klaar te komen met de kaarten B1, B2 en B6; dit betreft nog een gedeelte van Epse, richting Dorth en richting Joppe.

Voor de kaarten B3, 4, 5 en 7 hebben we nog geen veldwerker beschikbaar, want de heer Smits stopt met zijn werk i.v.m. vrijwilligerswerk in het buitenland. We zijn hem dankbaar voor hetgeen hij heeft gedaan voor dit onderzoek en we wensen hem alle goeds voor de toekomst.

Wat later dan de heer Smits in Epse is mevrouw Ria Brummelman van start gegaan in Harfsen. Zij is in juni hiermede begonnen, maar kon in augustus i.v.m. vakantie geen onderzoek doen. In september is zij weer begonnen. Zij heeft eerst haar eigen buurt in kaart

gebracht, maar het aantal kaarten dat zij nodig heeft, beslaat heel Harfsen, aangezien de boeren in de enk gronden hebben op het broek en ook veldgrond aan de andere zijde van Harfsen. Zij hoopt in het najaar een heel eind te vorderen met Harfsen.

In juli heeft ons werkgroeplid Lubberding meegedeeld dat hij ook bereid was zelf als veldwerker op te treden en is in september hiermede gestart; hij wil voornamelijk Eefde-noord, ten noorden van de Eefdese beek, in kaart brengen.

Het is jammer dat er zich nog steeds geen nieuwe veldwerkers aanmelden. Met zoveel werkloosheid moet dit toch mogelijk zijn. We blijven bij de sociale dienst aan de bel trekken.

Zodra de eerste vier kaarten in het "net" gereed zijn, zullen we hiervan de werkgroep, de gemeente, het Staring Instituut en het Meertensinstituut in kennis stellen.

VERSLAG WERKGROEP ARCHIEFONDERZOEK

J. Eefting

In het gemeentehuis te Gorssel kwamen op 16 april 1984 de leden bijeen, die zich hadden opgegeven voor de werkgroep archiefonderzoek. Op deze eerste bijeenkomst, waar gelukkig alle deelnemers present konden zijn, waren ook de voorzitter en de secretaris van onze vereniging aanwezig en schrijver dezes als archivaris van deze gemeente.

Nadat het bestuur zijn waardering had uitgesproken voor de bereidheid van de aanwezigen zich in te zetten voor het historisch onderzoek, gaf de archivaris een beknopt overzicht van de mogelijkheden het archief beter toegankelijk te maken, dat wil zeggen vlottere raadpleging te bevorderen. Hij stelde voor te beginnen met het maken van een lijst van de huisnummers en boerderij- en huisnamen uit de bevolkingsregisters van de periode 1900-1910. Daartoe werd besloten, waarna op 7 mei het echtpaar Stormink, mevrouw Kreeftenberg en de heer Verbree hun werkzaamheden begonnen, korte tijd later gevolgd door de heer Van Loo. De andere deelnemers (het echtpaar Seebus en de heer De Jong) besloten in het najaar te beginnen.

De bovengenoemde lijsten waren al vrij snel gereed, waarna werd begonnen de huisnummeringen uit de oudere bevolkingsregisters aan de lijsten toe te voegen. Dit gaf nog wel eens problemen, vooral in periodes waarin veel huizen werden afgebroken of bijgebouwd, want dan werd het papier te klein. U moet daarbij bedenken dat er nog geen straatnamen waren, maar dat elke buurschap een eigen letter had: G=Gorssel, E=Eefde, P=Epse, A=Almen, H=Harfsen en D=Kring van Dorth.

Als U dit verslag leest zullen vrijwel alle buurschappen klaar zijn, zodat we in één oogopslag kunnen zien welke huizen en boerderijen in de periode 1861-1910 hebben bestaan, soms met, soms zonder naam.

In de toekomst zal ook de periode 1910-heden nog eens moeten worden aangepakt.

Verder wordt gezocht naar mogelijkheden om werkzaamheden thuis te verrichten. Zo zal vrij zeker een lijst worden gemaakt van de grondeigenaren in Gorssel in 1832, het begin van het kadaster. Deze lijst zal niet alleen voor de inwoners van Gorssel zijn nut hebben, maar zal vooral dienen voor het projekt "Kadastrale atlas", dat voor heel Gelderland wordt opgezet.

De coördinatie voor de Achterhoek is in handen van de bij velen Uwer wel bekende dr. A.H.G. Schaars van het Staring Instituut te Doetinchem.

Het is de bedoeling de oudste kadasterkaarten van heel Gelderland te reproduceren en de daarbij behorende lijsten van eigenaren, met opgave van oppervlakte, grondgebruik etc.

De werkgroep heeft zijn nut al bewezen, en zal vast nog meer van zich laten horen!

ALMEN = OLMEN

Willy H. Heitling

De plaatsnamen in onze streek zijn niet bedacht door de inwoners. Ze zijn ontstaan als er behoefte was een bepaalde plaats nader aan te duiden. Dikwijls ging het dan om een uiterlijk kenmerk. Dat zal het geval zijn geweest met Almen (en Almelo).

Almen zal wel olmen betekenen. A.G. Koenderink (Inleiding tot de toponymie van het gebied tussen Overijselse Vecht en Oude Ijssel, pag. 8) zegt dat de namen Almelo en Almen zullen zijn ontstaan omdat daar olmen stonden. B.J. Hekket (Oost-Ned.familienamen, dl.2, pag. 91) zegt dat olm geen element is van een persoonsnaam. Hij houdt het ook op de bomen.

We mogen dus wel aannemen dat te Almen opvallend veel olmen hebben gestaan. Olm is een wat verouderde naam voor iep; maar iep is een typisch Nederlands woord, waarvan de herkomst onbekend is. Olm is internationaal: oud-Frans Olme, oud-Engels en Germaans elm, oud-Noors almr. Men zei hier in de middeleeuwen, behalve olme, ook al ijp.

De Almenaren moeten zich over die A dus maar niet opwinden. IJpen klinkt ook niet zo mooi. Bovendien zijn er sinds de iep-ziekte niet veel olmen meer.

ONZE MOLENS

De molens in Eefde

H.J. Jansen

In onze laatste aflevering hebben we het gehad over de windmolen in Harfsen en thans willen we de windmolens in Eefde bespreken, die beide op 4 april 1945 door de terugtrekkende Duitsers in brand zijn gestoken en niet meer zijn herbouwd.

De oudste van dit tweetal is de Eefse molen, ook wel de Voorstermolen genoemd, omdat deze molen behoorde tot het huis de Voorst. Wanneer de eerste molen werd gebouwd door de Voorst is niet bekend, maar wel weten we, dat er een ruzie was ontstaan tussen de heer Van de Voorst en de heer Van der Capellen van huis Den Dam. Wat was er gebeurd? De pachter van de Voorstermolen, Polman, ontzag zich niet, plaggen te maaien op de markegrond van de Wolfelermarke, welk recht alleen de markegenoten toekwam. Dit gebeurde in 1559 en we weten daardoor dat de Voorstermolen er al stond in die tijd. In 1673 is Hendryck Harmsen molenaar, omdat hij in dat jaar *f* 350,= leent van de Diaconie in Warnsveld en het in 1676 weer aflost.

Uit het protocol van het scholtambt Zutphen blijkt in 1637 dat de bierbrouwer Arent Henricksen e.a. mede namens de minderjarige kinderen van wijlen Henrick Hermanse, muller in de Voorst, verkopen een hypotheek van *f* 1100,= gevestigd in "de halve Blancke Byle neffens het huis en den hof by de molle gelegen" aan Berent Henricks, muller in de Voorst.

Bij de molen behoorde toen een bierbrouwerij, hetgeen ook nog het geval was in 1719. Op 6 oktober van dat jaar verkoopt Gerrit Lankhiet aan zijn broer Jan Willem "zeker huis of schuire neffens een Benthemer steenen put en schuirken, gedestineert en behorende tot een brouwerie", gelegen in Eefde "by de Voorstermeule".

De molen bleef behoren tot de bezittingen van de Voorst tot 1745. Dan verkoopt William Anne van Keppel, graaf van Albemarle, de molen aan de vier kinderen van Jan Willem Lankhiet en wijlen Aeltjen Ploegman. Het zijn de kinderen Arent, Geertruydt, Albert en Aleida Lankhiet.

De tweede zoon Albert trouwde met Gerharda Hendrika Harmsen en is in 1766 eigenaar. In 1795 is Christiaan Meyerink gehuwd met Hendrina Huernink, eigenaar van de Eefse molen. In het jaar 1798 gaat de molen in eigendom over aan Cornelis Bast, die gehuwd was met Lubbertjen Mouwen of Mouw, geboren te Elspeet circa 1776, overleden te Gorssel op 12 juli 1816 op "de Eefdse windmolen". Zij is dan 40 jaar oud. Haar man is niet overleden te Gorssel en de overlijdensdatum van hem is niet bekend. Het moet zijn tussen 1824 en 1839.

Opvolger van Cornelis is Lammert Bast, gedoopt te Ermelo 1 maart 1795 en overleden te Gorssel "in het Molenaarshuis" te Eefde op 21 juni 1839. Hij is gehuwd geweest met Hendrika te Schelver, geboren te Warnsveld 4 maart 1800. Het huwelijk vond plaats op 21 mei 1824 in Gorssel. Niet duidelijk is, waar toen de molen stond. Vermoedelijk was het de molen, die later bekend stond als de molen "van Lok".

Opvolger wordt Cornelis Antoni Bast, geboren te Gorssel, 20 maart 1826 en overleden 13 juni 1854. Hij kwam om bij de brand door blikseminslag in de molen, waarvan we het krantenbericht uit de Zutphense Courant van 17 juni 1854 hier laten volgen:
Gorssel 13 juny. In dezen avond bij een onweersbui die in het Zuid Westen opkwam, is de Eefdse Wind-koornmolen door een felle bliksemstraal gevolgd van eenen hevigen donderslag, getroffen zoodanig, dat dezelve dadelijk in lichte laaije stond en binnen weinig tijds tot op het muurwerk brandend ineenstortte. Bij dit onheil hebben twee brave huisvaders, de molenaar C.A. Bast en de landbouwer H. Ezerman, die zich beiden op het oogenblik van het inslaan in den molen bevonden, het leven verloren, terwijl de zeventienjarige broeder des molenaars, die zich tusschen deze twee personen op eenen wagen in den molen had geplaatst, en dus onmiddellijk na den donderslag beiden zag nedervallen, als ook het voor den kar gespannen paard van voornoemden landbouwer, geen de minste letsel heeft bekomen." Ter verduidelijking willen we vermelden dat de heer Ezerman op "de Voorst" woonde. De weduwe van de molenaar, Berendina Johanna Heyink, geboren te Warnsveld 27 mei 1826, hertrouwde na de noodlot-

tige brand op 14 december 1855 met Pieter Lok, molenaar oud 40 jaar geboren te Kampen, 2 mei 1815 en overleden te Gorssel, 29 januari 1892.

Door het overlijden van zijn vrouw op 6 oktober 1857 ("op het Muldershuis") hertrouwt hij op 3 december 1858 met een zuster van zijn eerste vrouw Harmina Heyink geboren te Warnsveld, 29 juli 1831.

Uit het huwelijk van C.A. Bast met B.J. Heyink was geboren Lammert Hendrikus Bast op 26 augustus 1853 en deze huwde op 8 juni 1878 met Christina Gerritdina Meester. Tot die tijd woonde hij bij zijn stiefvader P. Lok en bij zijn huwelijk wordt als beroep molenaar opgegeven. Na zijn huwelijk vertrekt hij naar Lochem. De molen blijft in het bezit van de familie Lok. Na Pieter Lok komt Jan en na Jan komt Herman Lok. Laatstgenoemde was molenaar toen op 4 april 1945 de Duitsers moedwillig de molen in brand hebben gestoken en verwoest. Niets bleef ervan over en de plek waar de molen stond, is zelfs moeilijk terug te vinden. Alleen het muldershuis uit 1683 is blijven bestaan en zo te zien aan de mooie muurankers is het huis in die tijd uit ruime beurs gebouwd. De oorspronkelijke bouw was een "krukkenhuis", in de vorm van een deurkruk; bij verbouw is naderhand ook de andere kant uitgebouwd, zodat het een dwarshuis werd op gebinten van een traditioneel hallenhuis. We hopen dat dit mooie huis in de oude vorm gehandhaafd blijft.

De molen De Hoop werd in Eefde gebouwd in 1853 door Gerrit Albrecht. Wie molenaar was tussen 1853 en 1864 is niet duidelijk geworden. Op 19 augustus 1864 vestigt zich te Eefde de molenaar Jacob Albrecht, geboren te Olst 22 januari 1833, komende uit Zutphen. De volgende bewoner van hetzelfde huis is Martinus Johannes Bast (zoon van Lammert Bast) geboren te Gorssel 6 mei 1837 en overleden 5 februari 1923. Hij was gehuwd met Everdina Meijerink.

M.J. Bast komt op 14 maart 1867 uit Rheden en op 18 februari 1867 was Jacob Albrecht vertrokken naar Zutphen. Zijn huis lag vermoedelijk dicht bij de molen en op 18 januari 1873 vertrekt hij naar een nieuw huis volgens de nummering vlak bij het oude gelegen, waarin de familie nog jaren blijft wonen.

Opvolger op de molen wordt Hendrik Johan Willem Adriaan Bast, geboren 3 september 1869 en overleden 28 december 1959. Hij wordt weer opgevolgd door een zoon, die eveneens als zijn vader H.J.W.A. is geheten. Vader en zoon maken samen de bevrijding mee en zo ook de ondergang van hun molen "De Hoop". Het bedrijf is nog wel voortgezet, maar er is geen molen meer herbouwd.

Zo zijn we onze molens in Eefde kwijtgeraakt en de laatste molenaar had nog lang een bord in zijn tuin staan, waarbij hij aandacht vroeg voor de gruweldaden die de Duitsers in oorlogstijd hebben bedreven. Ook dit bord is de weg van de vergankelijkheid opgegaan, evenals de molen.

De molen De Hoop bij Eefde

ROOFMOORD TE EPSE IN 1746

J. de Graaf

Ongeveer een halve eeuw geleden vertelde een bejaard ingezetene van Gorssel mij, dat oudtijds in de aan het hoofd dezer vermelde buurschap dier gemeente en wel in de herberg Drie Kieviten de kastelein vermoord zou zijn. Een naar aanleiding hiervan ingesteld plaatselijk onderzoek leidde tot niets, waarom ik dien moord maar als eene legende beschouwde. In December van het vorige jaar was de Heer H.L. Driessen, commies aan het Rijksarchief te Arnhem, zoo vriendelijk onder mijne aandacht te brengen, dat aldaar een dossier omtrent bedoelde misdaad berustte. Verklaarbaar, dat, nu mijn zegsman dan toch gelijk had gehad, ik niet kon nalaten het dossier onder de loupe te nemen en het resultaat hiervan aan het papier toe te vertrouwen.

Om, voor zoover noodig, de lezers te orienteeren, zij medegedeeld, dat de Drie Kieviten (idiomatisch "Drie Kieften" genaamd) zich bevindt aan het kruispunt der kunstwegen Gorssel-Bathmen en Epse-Lochem, ongeveer 20 minuten gaans Zuid-Westwaarts van huize Dorth. Behoudens eenige verbouwing is het pand nog grootendeels in den ouden toestand, heeft het zijne bestemming als herberg behouden en wordt de naam nog geillustreerd door drie op het uithangbord voorkomende vogels. Het vroegere kreupelrijmpje

Deze drie kieften kunnen U niet vermaken,
Kom binnen en proef de drank, die zal U beter smaken,

ontbreekt echter.

In bovengenoemd jaar behoorde de herberg tot de bezittingen van huize Dorth en werd zij bewoond door de echtelieden Hendrik Jan van Hummel (deze was werkzaam op huize Dorth) en Hendrina Derks met den 82-jarigen vader Gerrit Derks plus twee kinderen.

"In twedonkeren" 1) van Zondag 13 November 1746, terwijl het echtpaar naar een kinderbier 2) was, trad als bezoeker binnen een vreemdeling, die, na het gebruik van een "soopjen" 3) en bier, de twee kinderen

aan het schillen van aardappelen zette, omdat hij iets te eten verlangde. Bij thuiskomst der echtelieden toonde de klant, die achteraf bleek te zijn de dronkaard Jan Jacob Nissel, afkomstig uit Hessen-Kassel en achtereenvolgens gedeserteerd uit Pruisischen-, Munsterschen-, en Hollandschen dienst, zich zeer vriendelijk en voorkomend. Zelfs noodigde hij waard en waardin voortdurend uit met hem te drinken en vroeg hij tenslotte om nachtlogies. Tijdens de gesprekken kwam Van Hummel tot de conclusie, dat de man drie à vier weken te voren er ook geweest was en herinnerde hij zich hem bij die gelegenheid brood, boter en een mengel bier verkocht te hebben. Toen na het gezamenlijk eten de vrouw des huizes zich te bed begaf en ook haar echtgenoot dit wenschte te doen, drongen beiden er op aan, dat de bezoeker eveneens ter ruste zou gaan. Hiertegen verzette hij zich, voorwendende geen slaap te hebben, doch nog wel een mengel bier te verlangen. Terwijl Van Hummel met het hanglicht kelderwaarts ging om het bestelde bier te halen, liep de gast in het donker naar de bedstede om te constateeren of de vrouw reeds sliep, nam een in den hoek der kamer staande bijl en zette zich daarmede weder bij het haardvuur. Bij terugkomst van Van Hummel gaf zijne eega hem een wenk en fluisterde zij hem in, wat die vreemdeling gedaan had en dat zij vreesde, dat de klant iets in zijn schild voerde. Daarop begon deze woorden te maken, o.a. vragende "off sy meenden dat hy syn gelag niet kon betalen, waer sy hem voor aensagen", er aan toevoegende: "ik heb nog wel Engelse ducaetjes, wil Je's eens sien." De waardin gaf echter ten antwoord, dat hij beter deed naar bed te gaan; dat haar man niet den ganschen nacht kon opblijven en den volgenden morgen vroegtijdig naar zijn werk op huize Dorth moest. Vervolgens liet de bezoeker weten, "dat synenthalven den hospes niet behoefde op te blyven; dat die naar bed kon gaan; hy voor sig kon nog gedagte niet te gaen slapen." Toen te tien uur de waard zich begon te ontkleeden om zijne legerstede op te zoeken, ontving hij onder het bukken een bijlslag op het achterhoofd die hem deed neerstorten. Weer opstaande werd hem eene doodelijke snede in den

hals toegebracht,[4]) waarna de misdadiger zich tegen de luidschreeuwende vrouw keerde, haar toevoegende "wil 's tu canalje ook wat hebben, ik sal dy ook geven als dyn man, doende tegelyk met dieselfde byle een houw nae haer, dog dewelke sy, wyl tegens de bedstede wat stuytende, hem begreep en ontwrong, voorts onder 't bedde stopte." De boef trok vervolgens zijn mes, rukte haar de muts van 't hoofd, greep haar bij de haren en gaf haar drie sneden in den nek. Eene worsteling ontstond en onder het toebrengen der derde snede werd van de mishandelde een "duym seer verwondet." Op het roepen om hulp haar van een stok voorziene vader verschijnende, werd zij los gelaten en wierp de moordenaar zich op hem, waaromtrent onze bescheiden zeggen: "Du alte canalje, ik sal dy ook wat geven, hem daarop de muts van 't hooft en by de hairen voor de gront trekkende, vervolgens 't mes achter, in of over den hals snydende."[5]) Intusschen vluchtte de vrouw het huis uit om hulp te halen van het naburige erve Steinfurt.[6]) Het zelfde deed haar 12-jarige zoon, die, slapende in een aangrenzend kamertje, door het tumult wakker was geworden en zich door een opgeschoven raam naar buiten had begeven. De boef zette de vluchtelinge eerst nog na en riep haar aan, doch daarna ging hij weer binnen, opende een kast en eigende zich daaruit het aanwezige geld en linnen toe, welk geld opgespaard was voor betaling van pacht, drank- en bieraccijns. Vervolgens wendde hij zich om meer geld opnieuw tot den ouden man, wien op het antwoord "geen geld meer te weten", een messteek toegebracht werd onder de linkerborst. Van het gestolen geld vond men den anderen morgen iets terug op den vloer en aan den weg bij een bankje, waarover de onverlaat in de vlucht gestruikeld was. Toen van voormeld erve vier mannen ter hulpe verschenen, was de dader al gevlogen en, wegens de duisternis, diens onmiddellijke achtervolging niet mogelijk, waarom deze pas den volgenden dag, ook van justitiewege, werd aangevangen. Zoo zond de richter van Zutphen verschillende mannen, o.a. de onder huize Dorth wonende boeren Henrik Harms, Jan Gerrits (tevens herbergier in De Roskam) en Henrik

Scheperboer er te paard op uit naar Deventer, Bathmen, Holten, Lochem enz., liet hij zijn scholtambt "patroulleren" en "de vehren en andere passagen" bezetten. Wel heel primitieve maatregelen naar onze hedendaagsche begrippen! Toch werd nog dienzelfden dag tusschen Goor en Delden de vluchteling bij de herberg De Wildeman, alwaar zijne vrouw Dorothea Louisa Magnus met kind vertoefde, ontdekt en gearresteerd door voornoemd drietal. Juist op tijd, want na in die herberg "syn blaawe rok" tegen een "bruyn kamisoôl" verwisseld te hebben, stond hij op het punt een paard van De Wildeman te bestijgen om de vlucht verder voort te zetten. Bij een en ander schijnt de waardin de behulpzame hand te hebben geboden.

Tijdens zijn vervoer naar de plaatselijke rechterlijke autoriteit in Goor, wist de gearresteerde te ontsnappen. Zijne vrijheid was echter van korten duur, want te paard waren de drie boeren hem te vlug af, zoodat hij zich spoedig weer in hunne handen bevond. Na verhoor te hebben ondergaan, bleef hij te Goor in hechtenis tot 19 November, aangezien de Zutphensche richter nader instructie diende af te wachten van het Hof te Arnhem. Op den zoo juist gemelden datum werd, door tusschenkomst van den drost van Salland, de moordenaar bij het erve De Wippert[7]) op de grens van Overijssel en Gelderland overgenomen door het Zutphensche gericht, dat hem, ter confrontatie en voor het afnemen van een nader verhoor, onder geleide van een wachtmeester en twaalf ruiters, bracht naar de plaats van het misdrijf. Hier werd hij herkend en beleed hij schuld, waarna vervoer plaats had naar de Zutphensche gevangenis. Blijkbaar was men hier bevreesd voor ontvluchting, want in de specificatie van gerichtskosten staat, dat de slotenmaker Harmen Jebbink 13 gl. 3 st. ontving "voor gemaakte sloten, ketting en verder yserwerk tot secure bewaringe van Jan Jacob Nissel".

Aan de verdere processtukken ontleenen we nog, dat plm. *f* 15,-- gestolen en de schurk wegens duisternis en dronkenschap in een "graven"[8]) gevallen was. Om zich te warmen en te drogen, had hij eenige oogen-

blikken in de boerderij De Biesenberg vertoefd en was hij vervolgens naar het erve Menop onder de gemeente Bathmen gegaan. Hier had hij te twee uur in den nacht aangeklopt, er voor 30 stuiver "een bruyne laekense broeck" gekocht en deze over de natte broek aangetrokken. Voorts waren aan dat adres voor een daalder twee paarden gehuurd, waarmede de knecht hem via de herberg De Bloemendaal, alwaar "een glaasjen genever" en "coffy" was gedronken, tot bij Markelo had gebracht.

In de aangehaalde bescheiden lezen we voorts, dat de knecht na ontvangst van acht stuiver loon plus vijf stuiver drinkgeld, van Markelo huiswaarts keerde. Onderweg ontmoette hij nabij voormeld erve De Wippert meergenoemde drie mannen, die hem vertelden welk drama zich den avond te voren in de Drie Kieften had afgespeeld, en dat zij nu trachtten den moordenaar op te sporen. Wie schetst 's mans verbazing toen hem bleek, dat het signalement van den gezochte volkomen klopte met dat van den door hem vervoerde! Twijfel was ten dezen niet mogelijk, weshalve hij het drietal aanraadde onmiddellijk den weg naar Markelo in te slaan. Zooals gezegd, werd de dader aangetroffen en gearresteerd bij Goor en later vervoerd naar Zutphen.

Met de berechting werd wel spoed betracht; immers reeds bij sententie van 6 December 1746 verklaarde het Hof te Arnhem den moordenaar "vervallen te zijn in de poene van regten en syn leven te hebben verwerckt". De wijze waarop zijne executie moest geschieden, vervult ons met afgrijzen. We lezen n.l., dat hij zal "worden gebragt ter plaetse men gewoon is de criminele executie te doen, aldaer door den scherprigter gebonden op een houten kruis, van onderen op levendig beenen en armen aen stucken geslaegen en daerna desselfs hooft met een byle afgehouwen te worden." Tevens werd gelast, dat "syn lichaem daer op een rat, staende op een pael, sal worden gelegt en syn hooft daerboven op een pinne worden geset, anderen ten afschuwelycken exempel."

Wellicht in verband met den hem door den Gorsselschen predikant W. ten Cate en diens Almenschen collega G. Brouwer verleenden geestelijken bijstand, gaf de veroordeelde op 9 December te kennen, dat "voor en

aleer uyt dese werelt te scheiden", hij nog iets te zeggen had. Wat hem bezwaarde, had betrekking op de waardin in De Wildeman en was nu niet bepaald vleiend voor haar. Hierna verklaarde hij bereid te zijn "zyne dootstraffe te ondergaen en in d' eindloze eeuwigheit in te stappen."

Den volgenden dag had het radbraken en de onthoofding plaats op het schavot in Bronsbergen onder Warnsveld door den Zutphenschen scherprechter Johannes van Anholt, die deswege als loon *f* 87,-- ontving.
Alles te zamen genomen vorderde de gansche zaak eene uitgave van 818 gl. 13 st.

1) Schemering.
2) Kraamvisite of ook wel eens doopmaal.
3) Borrel.
4) Blijkens geneeskundige verklaring van doodschouw, had het slachtoffer "behalven een ligte contusie op de neus, een houw van agteren dwars over 't agterhooft even boven 't begin der nek tot op het agterhooftsbeen doorgedrongen, en een snee van voren even onder de kin boven 't hoofdt der lugtpyp, zynde de hals met aderen en slagaderen doorsneden."
5) De desbetreffende geneeskundige verklaring luidt: "Eene wont aan de linkerseyde van den hals, syn begin nemende aan het onderste gedeelte van het agterhooftsbeen en eyndigt onder het onderste kakebeen. In een tweede dwarse wont regt onder de kin tot byna op het strattenhooft doorgaande. En een derde wont, dog ligt en niet penetrerende, onder linkerborst, vinde deese niet sonder gevaar."
6) Ook deze boerderij, thans geheeten Stenvert, maakte deel uit van de bezittingen van huize Dorth.
7) Was teven herberg en stond als zoodanig bekend onder den naam van Het Dorstige Hart.
8) Sloot.

Bronvermelding: Overdruk uit het "Archief", IV-2, Kertsmis 1951, pag. 127/131.

HET VERKEER IN VROEGER DAGEN
(vervolg)

W.R. Muller

In het algemeen gesproken dateren trams uit een latere tijd dan treinen. De eerste tram voor passagiers werd in 1832 in New York gebouwd. De naam "tram" dankt zijn ontstaan aan de Engelsman Outtram, die ijzeren rails in een kolenmijn in Sheffield, Engeland, toepaste en daarna ook op andere plaatsen buiten de mijnen. Men noemde dat outtramways, later tramways. Zij werden gebruikt voor goederen vervoer.

In 1884 werd de Geldersch - Overijsselsche Stoomtram opgericht, zetelend in Lochem en in het jaar daarop kwam de aanleg van de 32,8 km lange lijn Deventer - Lochem - Borculo gereed. De spoorbreedte was 1067 mm. Begonnen werd met zowel reizigers als goederen vervoer. De G.O.S.M. schafte zich 5 locomotieven aan, die ze de namen gaf: Deventer, Laren, Lochem, Barchem en Borculo. In 1887 kwam de Gorssel er bij. Alle loco's waren van het bekende fabrikaat Backer en Rueb. (De Gorssel werd na 7 jaren al weer verkocht). Voorts kocht de G.O.S.M. 8 rijtuigen, waarvan 2 open, die later gesloten gemaakt werden. Met deze wagens heeft men het passagiers vervoer verzorgd gedurende meer dan 10 jaar. Alle rijtuigen waren van de fabriek Van de Zijpen en Charlier.

In 1902 kocht de maatschappij weer 2 open wagens en 10 jaar later namen zij 3 wagens over van de Nijmeegse Tramweg Mij.

Het goederenvervoer werd begonnen met 20 5-tons wagens en 3 veewagens. Ook al dit materieel was van Van de Zijpen en Charlier. Dit was pas het begin van het wagenpark. Het goederenvervoer nam toe en in de periode 1886-1931 werden 42 gesloten wagons met een draagvermogen van 5 - 10 ton in dienst gesteld en 82 open wagons van 5 - 10 ton (bouw in eigen werkplaats of door fa. Colenbrander). Men kan uit deze aantallen de expansie in het goederenvervoer afleiden.

De wettelijke maximum snelheid van de tram was 15 km per uur en werd later verhoogd tot 20 km. Met de

fiets kon men de tram bijhouden (en inhalen). Geremd werd met een voetrem van de locomotief. Pas veel later, in 1922, kwam de vacuümrem in gebruik. Ondanks de lage snelheden, waarmede gereden mocht worden, kwamen veel defecten voor en ook ontsporingen. De baan lag ook niet overal goed, vooral veel bochten waren te scherp en moesten gewijzigd worden.

Na de eeuwwisseling zijn er veel plannen gemaakt tot uitbreiding van het tramnet in Oost-Nederland, zo ook voor een verbinding Deventer - Zutphen. Het kwam er pas veel later van.

In het eerste decennium van haar bestaan maakte de trammaatschappij niet veel winst door de voortdurend noodzakelijke verbeteringen aan de baan. Daarna was pas van enige winstuitkering sprake.

In 1901 was het goederenvervoer zo toegenomen, dat men met speciale goederentrams ging rijden en de gemengde trams werden afgeschaft, wat ook de passagiers ten goede kwam.

In 1907 werd overgegaan de baan te verzwaren en rails van 12 meter (22,5kg per meter) te gebruiken, waardoor sneller gereden kon worden. De rit van Deventer naar Borculo duurde toen nog maar 1½ uur, tegen daarvoor 2 uur, en nog eerder 2 1/4 uur. De maatschappij beleefde toen een periode van betrekkelijke welvaart, waaraan een einde kwam door de Eerste Wereldoorlog, toen een lonende exploitatie niet mogelijk bleek.

In 1918 stelden commissarissen aan aandeelhouders voor de lijn op te breken, waarmede de bewoners in de streek het in het geheel niet eens waren. Rijk, provincie en gemeente kwamen met geld te hulp, niet alleen om tekorten te dekken, maar ook voor de financiering van een noodzakelijke vernieuwing van zowel de baan als het materieel. In 1920 was de toestand van dit laatste zo slecht, dat tot 2x toe een locomotief van een andere maatschappij moest worden gehuurd, zij het voor niet te lange tijd.

Door de slechte tijden en de niet al te hoge lonen bij de maatschappij begonnen ook stakingen voor te komen. De eerst in 1919 was maar kort, 3 dagen, maar een jaar later begon het personeel een staking die geduurd heeft

van 31 mei 1920 tot 17 febr. 1921. Dit was niet de enige oorzaak dat de streek in die tijd haar tram moest missen. In 1920 werd het gebied om Deventer door hoog water van de IJssel blank gezet en kon de tram tussen Deventer en Laren 3 weken lang niet rijden.

In het kader van een saneringsplan van het Rijk voor tramwegen en steuntoezegging, werden in 1921 3 Henschel locomotieven aangeschaft en in 1926 nog één. Deze droegen weer de namen Deventer, Lochem, Borculo en Laren. In die jaren werden ook de rijtuigen gemoderniseerd en daarbij werd een begin gemaakt de langsbanken, geheel of gedeeltelijk, te vervangen door dwarsbanken.

In deze periode deed zich een ramp voor, die voor de tramwegmaatschappij van voordeel zou blijken te zijn. Borculo werd in 1925 door een cycloon getroffen, waarna veel belangstellende bezoekers de plaats bezochten en ook veel materieel met de tram daarheen vervoerd werd voor de wederopbouw. Voor dit laatste moest zelfs materieel bijgehuurd worden. Na deze jaren ging het weer slechter met de maatschappij en zij heeft tot aan haar einde in de Tweede Wereldoorlog geen florerend bestaan meer gehad.

Inmiddels, d.w.z. in 1926, had de Tramwegmaatschappij Zutphen - Emmerik een nieuwe lijn geopend, nl. van Zutphen naar Deventer. Dat was zeker een moedige daad, want de stoomtrams begonnen in Nederland hun bestaansrecht te verliezen door de opkomst van de autobussen. Deze nieuwe lijn had een spoorbreedte van 750 mm en sloot daardoor niet aan op de Deventer - Laren - Lochem-Borculo lijn, die een breedte van 1067 mm had. De baan Epse - Deventer werd 3-railig, maar de G.O.S.M. staakte haar dienst op dit traject en liet dit aan de Zutphen - Emmerik Mij. over.

In 1931 staakte de G.O.S.M. de passagierstramdienst door gebrek aan reizigers, behalve op vrijdag (marktdag) tussen Deventer en Harfsensche School. Het aanbod van goederen was groot genoeg, het probleem daar was eerder het gebrek aan wagons.

In 1934 werd de baan Epse - Laren - Lochem - Borculo versmald tot 750 mm., waardoor meer uniformiteit ontstond met andere lijnen.

De vrijdagse marktdiensten bleven rijden tot 18 sept. 1944. De bevrijding werd tevens het einde van het tramverkeer. De brug over het Twente-Rijnkanaal bij Lochem en die bij Zutphen werden vernietigd, waardoor de G.O.S.M.-lijn in tweeën werd gesneden en gescheiden van de rest van het net. De tramlijn werd niet meer hersteld en in 1948 gesloopt. Het materieel werd elders gebruikt of gesloopt.

Terugkomend op de Deventer - Zutphen lijn van de Tramweg Mij. Zutphen - Emmerik; deze maatschappij had reeds zeer lang plannen voor dit traject gehad, maar pas in 1926 kon zij deze uitvoeren. De lijn kwam te lopen vanaf Zutphen - Ijsselkade, Havenstraat, ten westen van het spooremplacement en de spoorlijn en ten westen van de straatweg naar Deventer, die ten zuiden van Gorssel gekruist werd. Het nieuwe tramstation in Gorssel werd toen, 2 oktober 1926, in gebruik genomen. Reeds eerder had de maatschappij getracht om de paardentram over te nemen van de Gorsselsche Paardetramweg Maatschappij, die liep van Zutphen naar Eefde (De Laatste Stuiver); al sinds 1889. Deze overname mislukte echter. De paardentram heeft het echter niet langer dan tot 1919 kunnen uithouden. Pas 7 jaar later kwam de stoomtram van de Zutphen - Emmerik.

Deze lijn Zutphen - Deventer heeft het nog vrij lang uitgehouden, nl. tot november 1940. Aan het einde van de oorlog werd ook deze lijn in tweeën gedeeld door het opblazen van de brug over het Twente - Rijnkanaal en na herstel hiervan werd de dienst niet hervat. De baan werd in 1948 opgebroken.

Samenvattend kunnen we zeggen dat de lijn Deventer-Borculo vrij lang heeft bestaan, nl. van 1865-1944, doch maar weinig financieel goede jaren heeft gekend. De lijn Zutphen - Deventer heeft maar zeer korte tijd, 1926-1940, bestaan, korter zelfs dan de paardentram Eefde - Zutphen, nl. 1889 - 1919.

Bronvermelding:
Trams en Tramlijnen
Stoomtram in Gelderland, door H.G. Hesselink
Hoe Deventer vroeger spoorde, door Joh. W. Montenberg en H.J. Wolters
Uit Gorssel's verleden, door J. de Graaf.

EEN 18de EEUWSE PUT IN EPSE

N. van Wijk

Op blz. 38 van het uitgavenboek van het klooster Ter Hunnepe van het jaar 1778 (aanwezig in het provinciaal archief in Zwolle) treft men de volgende gegevens aan:
Uytgaven allerley gelt:
Aan Groot Bussink voor vragt van de Benthemer steenen tot de Put Lg 19 - 8.
Aan Kleyn Bussink voor gekogte steenen Lg 14.

De put op erve Groot Bussink is weer te zien. Bij graafwerkzaamheden vond men de 6 m. diepe put terug, geheel gevuld met scherven (van recente datum) en stenen van de vroegere bovenbouw. Deze werd weer opgemetseld en de put in zijn vroegere toestand hersteld.

Op een platte Benthemer steen is het jaartal 1778 aangetroffen. Dat de kosten van de stenen werden betaald door het klooster Ter Hunnepe is normaal, omdat vele boerderijen in Epse eigendom waren van dit klooster, ook de erven Groot Bussink (Waterdijk 7) en Klein Bussink (Deventerweg 111).

J. Uenk, Ericalaan 26, Harfsen
en als adviseur treedt op de heer
J. Eefting, archivaris gemeentehuis Gorssel

De redactiecommissie bestaat uit de leden:
Voorzitter: A.Hoekstra, Pikeursbaan 5, Gorssel
Leden: W.R.Muller, Lochemseweg 50, Epse
N.Kuik , het Wilgert 8, Epse

De vereniging kent leden en begunstigers.
De statuten en het register van leden en begunstigers liggen ter inzage bij de secretaris.
Het lidmaatschap bedraagt f 25,- per jaar per gezin.
Aanmelding voor het lidmaatschap kan geschieden bij de secretaris. Een lid kan zijn lidmaatschap eventueel opzeggen aan het einde van het verenigingsjaar met een opzegtermijn van 4 weken. Het verenigingsjaar loopt van 1 jan. - 31 dec.
Betaling van lidmaatschapsgeld of giften van begunstigers kan geschieden op rekening van de vereniging 3014. 05.611 bij de Rabobank, Almen of op de postrekening van deze bank Nr. 874220.
Ons Markenboek wordt kosteloos aan leden en begunstigers toegezonden. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij de secretaris à f 10,- per nummer.
Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de Voorzitter van de Redactie Commissie.
Gelieve bijdragen aan Ons Markenboek te zenden aan een der leden van de Redactie Commissie, getypt, met grote regelafstand, en op één zijde van het papier, zo mogelijk met foto's. Men wordt verzocht zowel de naam van de schrijver als de bronnen, waaruit men geput heeft, te vermelden. Gewezen wordt op mogelijke auteursrechten bij het overnemen van artikelen uit bladen, tijdschriften etc. of gedeelten van boeken.
Getracht zal worden Ons Markenboek 4 x per jaar te doen verschijnen.